

LJUBLJANSKI URARJI V XVI. IN XVII. STOLETJU

VESNA BUČIČ

Kdaj in kje se je zgodilo, da je kamnita ali železna utež pognala zamotani sistem zobatih koles in s tem ustvarila osnovo današnjim uram, nam do sedaj ni znano. Vemo le, da nastanek mehanične ure s kolesjem in s pogonom na uteži sega nekako v začetek našega tisočletja in da so takšne stolpne ure nekatera evropska mesta imela že v začetku 14. stoletja. Sprva so njihove sorazmerno grobe mehanizme izdelovali kovači ali ključavničarji, od vsega začetka pa so bile opremljene z mehanizmom za bitje. Kaj kmalu so poleg odštevanja celih ur in četrti kazale še različne koledarske čase kot so datumi, lune mene in mesece, pa tudi razna premikanja zvezd in planetov, pogosto pa so jih dopolnjevale premične figurice, ki se ob zvokih piščali in melodiji zvonov ob polnih urah ali samo ob poldnevu prikazujejo iz svojih ohišij.

Dosti knjig je napisanih o zgodovini teh dragocenih mehanizmov, vendar je proučevanje urarstva zamikalo muzejske strokovnjake pri nas šele po drugi svetovni vojni, ko so bolj sistematično pristopili k raziskovanju te veje. Že prve razstave ur v muzejih Zagreba, Varaždina in Ljubljane so pokazale, da so mnoge ure v muzejskih fundusih signirane z imeni domačih urarjev. Prav to je dalo pobudo Muzeju primenjene umetnosti v Beogradu, da je organiziral zvezno razstavo, v katalogu te razstave pa so podani prvi rezultati s področja historičnega razvoja urarstva v Jugoslaviji.¹ V njem bemo, da je ura iz začetka XV. stoletja na knežjem dvoru v Dubrovniku za sedaj prva arhivsko izpričana javna ura v Jugoslaviji, iz abecednega seznama urarjev v katalogu pa izvemo, da se urarji na področju Slovenije omenjajo šele od druge polovice XVI. stoletja.² Nekoliko podrobnejši podatki o urarstvu v Sloveniji so objavljeni v eni od prejšnjih številčk *Kronike*,³ nadaljnje pregledovanje muzejskih fundusov, privatnih zbirk in predvsem arhivov pa so še bolj odgrnili zaveso nad to, do nedavnega skoraj popolnoma neraziskano obrtno dejavnostjo v Ljubljani. V tem prispevku se bom omejila na arhivsko dokumentirane urarje iz XVI. in XVII. stoletja, ki so izdelovali ali samo popravljali javne ure v Ljubljani, in na ne dolgo tega odkrito hišno uro arhivsko izpričanega ljubljanskega urarja iz konca XVII. stoletja.⁴

Za sedaj nimamo nobenih podatkov kdaj in kje se v Sloveniji pojavijo mehanične ure.

Zgled evropskih mest in neposredna bližina Avstrije in Italije bi dala slutiti, da so v Ljubljani poznali javne ure že v XV. stoletju, vendar imamo zanesljivo arhivsko izpričane podatke šele od srede XVI. stoletja. V sejnih zapisnikih ljubljanske mestne hiše, ohranjenih od leta 1521, se z besedo *uhrmacher* srečamo prvič v letu 1548, iz teksta pa je razvidno, da so »3. decembra 1548 z urarjem sklenili dogovor naj se ura ogleda, da bi se popravila. Po tem naj se uredi z urarjem in italijanskim klesarjem kamnitega okna glede plačila«. Ime urarja se pojavi šele naknadno, ker je verjetno po ogledu prej omenjene ure sklenjeno, »da bi Martin Pair (Mertt Poir?) urar iz Šentvida na Koroškem na mestnem stolpu (Stadt Thurn) na novo naredil štiri stote težko uro. Prav tako naj jo izdela dobro in po vseh pravilih iz močnega železa. Za to delo mu pripada 26 rajnisov in stara ura povrh. Dobil bo meščanske pravice, bo zaprisegel in se obvezal, da se tekom enega leta poroči. Za to delo dobi na račun 10 goldinarjev za kar sta poroka mojster Walthausser Sultperger in Blasy Schlosser«. V naslednjem letu je že zapisano, da je bil urar Martin Pair sprejet za ljubljanskega meščana.⁷

Že prvi podatek, »naj si uro ogleda, da bi jo popravil«, in omemba, da urarju poleg plačila pripada še »stara ura povrhu«, sta zgovorna dokaza, da je v Ljubljani že pred letom 1548 obstajala javna mestna ura, žal pa iz tega ni razvidno ali »ain uhr auf den Stat Thurn« pomeni stolp na ljubljanskem gradu ali pa stolp ljubljanske mestne hiše.

Po zgledu evropskih mest bi prej verjeli, da je, poleg ur na cerkvenih stolpih, ki jim po pisanih virih sledimo ravno tako od XVI. stoletja dalje, Ljubljana imela javno uro na svojem rotovžu sredi mesta, kjer je bilo od nekdanj zbirališče meščanov. Prvi ljubljanski rotovž naj bi bil na prostoru, ki se je skozi stoletja imenoval Komun ali z novejšim imenom Tranča, o njem pa nimamo skoraj nobenih podatkov. Leta 1484 je na Mestnem trgu zgrajena nova enonadstropna hiša, ki je, sodeč po risbi Valvasorjeve Ljubljane, imela fronto močno pomaknjeno ven na trg, precej bolj kot je to v resnici danes. Novi rotovž je upodobljen s stolpičem, ki je najbrž že tedaj imel peterokotno obliko, tako bi se vsaj moglo razbrati iz Valvasorjeve risbe, na stolpiču med okni pa ni videti nobenega zarisa, ki bi nakazoval mestno uro. Ob gradnji novega rotovža leta 1718 so

peterokotno zasnovano stolpa očitno prevzeli po prejšnji in takrat se šele prvič srečamo z arhivsko dokumentiranimi podatki o javni uri na ljubljanskem rotovžu, ki to baročno stavbo krasi še danes. V domnevnem Dolničarjevem (?) rokopisu iz leta 1680, kjer je ponekod opis srednjeveškega rotovža, je nadvse zanimiv idejni projekt za gradnjo nove mestne hiše, čeprav ni bil nikoli uresničen. Med opisom zunanjščine, predvsem slikarskih in kiparskih okraskov stavbe, berno med tekstom, da je »tako pod mestnim grbom na zidu naslikan rimski cesarski dvo-glavi orel... Če bi pa namesto tega prišla ura po starih narisih, pa bi morala biti redko delo, kakor je običaj v imenitnih mestih. Tako naj poseben kazalec kaže četrtinke ure, prikazan naj bo potek meseca in podobno« (prevod S. Vilfan).⁸ Ali naj »po starih narisih — dennen alten obris nach« pomeni, da je imel že stari rotovž javno uro, ali pa naj bi bila morda ura izdelana po že obstoječih (»starih«) načrtih (»narisih«).

Bolj kot stolpič na rotovžu bi, upoštevajoč nekatere pisane vire, ki tvorijo solidno podlago za nadaljnja razpravljanja, prišel v poštev še stolp piskačev na ljubljanskem gradu. Obstojal naj bi že v XV. stoletju, svoje ime pa naj bi dobil po mestnih godcih, ki se v virih omenjajo v začetku XVI. stoletja. Po sondažah iz novejšega časa obstaja domneva, naj bi ga zgradili okrog leta 1530, ko so na okopu bastije leseno predgradje zamenjali z zidanim in izboljšali mestno obzidje.⁹ Stal je na robu brega pred sedanjim razglednim stolpom, odkoder je nekdanji potekal zid gradu do prvotnih mestnih, Starotrških vrat, ki so ločile Mesto od Starega trga. Bil je vseskozi v lasti mesta in so zanj in za mestno obzidje vedno skrbeli meščani,

medtem ko je grad sam bil last deželnega kneza. V nadaljevanju bomo po podatkih, ki nam jih nudijo magistratne knjige, namerič videli, da je mestna uprava prav tako vseskozi skrbelo za mestno uro, vmes pa tudi za cerkveno, ki je že v XVI. stoletju obstajala na cerkvi sv. Nikolaja. Če bi domnevna mestna ura nastala skupaj z zidanim stolpom piskačev, recimo okrog 1530, bi bil po zapisu iz leta 1549, »da se nanovo naredi štiri stote težka ura... in urarju za to pripada 26 rajnisov in stara ura za povrh«, odsluženi mehanizem star komaj 20 let, kar je za srednjeveško uro, narejeno iz kovanega masivnega železja, odločno prekratka življenjska doba. Lahko bi si obstoj »stare ure« razlagali tudi tako, da je pred zidanim stolpom piskačev obstajal lesen stolp z manjšo uro na vrhu. Ob domnevni zidavi novega stolpa je možno, da so poklicali urarja Martina Paira iz Korške, ki je potem leta 1549 naredil novo »štiri stote težko uro«.

Javne ure so bile vedno v ozki povezavi z zvonovi, zato je treba upoštevati še Koblarjeve, Gnirsove in Fabjančičeve podatke, da so na ljubljanskem gradu v stolpu piskačev nad čuvajevim stanovanjem viseli trije zvonovi (leta 1893 omenja Koblar »da še danes visijo«).¹⁰ Za največjega z letnico 1440 nam Valvasor sporoča, »da ura bije vsako uro na veliki zvon in paznik, ki je zaprisežen za uro, mora ročno dopolniti udarec na mali zvon«.¹¹ Najmanjši zvon naj bi bil tisti, ki ga je leta 1553 odlil Lenart Giesser, in je »pel vsak dan zjutraj v spomin, da je Turek oblegal Ljubljano«. Tretji, najmanjši, imenovan »Zvonec hudih grešnikov«, je bil vlit ok. 1700. Če je Valvasorjevo sporočilo točno, bi se nam s tem njegovim citatom lahko

Vedutist Nizozemec Folpert van Ouden Allen (?): Ljubljanski grad iz ptičje perspektive okr. l. 1680; na stolpu piskačev je dvakrat upodobljena »velika ura« — »proti Spitalskim vratom... in proti deželni hiši«. (Iz Valvasorjeve grafične zbirke v Kabinetu JAZU v Zagrebu)

Pečat urarskega mojstra Hannsa Conrada Seiberja na listini iz leta 1609. (ZALJ, Ljubljana)

odprla vrsta novih vprašanj in seveda tudi odgovorov, ki bi lahko bili solidna podlaga za nadaljnje razpravljanje o nastanku »prve in druge« mestne ure in ne nazadnje o izgradnji lesenega (1440?) in pozneje zidanega (1553?) stolpa piskačev.

Če vse te posamezne drobce povežemo v celoto, bi lahko sklepali, da je bila »mestna ura na mestnem stolpu« pravzaprav na stolpu piskačev, saj je bil mestni stražni stolp dejansko na terenu Mesta. Arhivsko izpričano potrditev za to domnevo dobimo šele v letu 1598, ko se prvič omenja mestna ura »na stražnem stolpu« (Wachtthurm).

Ohranjeno arhivsko gradivo, iz katerega sem črpala podatke o javnih urah v Ljubljani v XVI. in XVII. stoletju, je v mnogočem fragmentarno in se omejuje v glavnem na sejne zapisnike ljubljanske mestne hiše ohranjene od leta 1521, na knjige prejemkov in izdatkov s prilogami od 1581 in davčne knjige od leta 1600 dalje. V teh najbolj zgodnjih virih za zgodovino urarstva v Ljubljani se vrstijo imena urarjev (Uhrmacher) ali ključavničarjev (Schlosser), ki so izdelovali ali popravljali ljubljanske javne ure, imena slikarjev (Maler), ki so barvali njihove številčnice in kazalce, vrvarjev (Seiler), ki so z vrvmi povezovali mehanizme ur z utežmi. Tu so imena zidarjev (Maurer), ki so vršili razne popravke na stolpih za uro, kleparjev (Klempferer), ki so izdelovali verige za mehanizme, pasarjev (Gürtler), ki so se po vsej verjetnosti ukvarjali s številčnicami, številkami in kazalci, in končno nekaj imen mežnarjev (Sakristan), ki so uravnavali cerkvene ure, opravljali na njih manjše popravke in podmazovali z oljem njihove mehanizme.

Za prvega urarja Martina Paira, ki sem ga našla v virih leta 1548, je omenjeno, da je priseljenec iz Koroške, ki si je v letu 1549 pridobil meščanske pravice. Njegovega imena nisem več zasledila, vsaj v sejnih zapisnikih in knjigi izdatkov ni o njem več sledu, pa tudi, kolikor je meni znano, do leta 1570 ni nobenega zapisa o kakršnem koli popravilu mestne ure. V tem letu se omenja samo ime urarja Ludwiga Feldtrueffa, ki prosi za meščanske pravice, in pripis mestnega sveta, da še ni poročen.¹² Noben rokodelec namreč ni mogel opravljati svojega poklica, če si ni pridobil meščanskih pravic, če ni imel svojega doma in če ni bil poročen. Naslednje vesti o urarju Feldtrueffu so šele v letih 1587 in 1588, ko so mu po sklepu magistrata izplačali neke račune,¹³ in podatek iz leta 1593, ko je na županov ukaz popravil uro na šenklavški cerkvi.¹⁴ V naslednjem letu, 1594, je omenjena njegova žena Elizabeta, ki je verjetno po njegovi smrti — tekst je namreč zelo nečitljiv — prišla v spor z njegovimi brati in sestrami, ki so se borili za svoje domovanje na... (?).¹⁵

Leta 1582 se v knjigi izdatkov omenja urmacher maister Caspar Windisch, ki je za popravilo »mestne ure na mestnem stolpu« porabil 3 funte svinca in pol funta olja; za to delo je zaslužil 14 goldinarjev, kamnoseku, ki mu je pri tem pomagal, pa so izplačali 19 krajcarjev.¹⁶ Po vsej verjetnosti je kamnosek izklesal uteži, ki so bile na srednjeveških velikih javnih urah večinoma iz kamna.

Prvič se s popravilom ure na šenklavški cerkvi srečamo leta 1584, ko je urarju Eliasu Pyschegkhu izplačano 10 goldinarjev.¹⁷ Isti se omenja še leta 1586 in 1588, samo da iz teh dveh računov ni razvidno, ali gre za popravilo mestne ali cerkvene ure.¹⁸

Vmes v letu 1587 popravlja uro na šenklavški stolnici urar Lorenz Hagkher.¹⁹ Ker pa so si popravila teh ur sledila v sorazmerno kratkem časovnem presledku (1570—1587), je malo verjetno, da bi v takrat še majhni Ljubljani delovali kar štirje urarji. Prav gotovo gre za potujoče mojstre, ki so šli s trebuhom za kruhom, se selili iz kraja v kraj, se občasno vračali nazaj v Ljubljano in postajali meščani. Prav zaradi tega najdemo med srednjeveškimi rokodelci najrazličnejše narodnosti, predvsem pa seveda nemško, kot je to vidno iz imen omenjenih urarskih mojstrov.

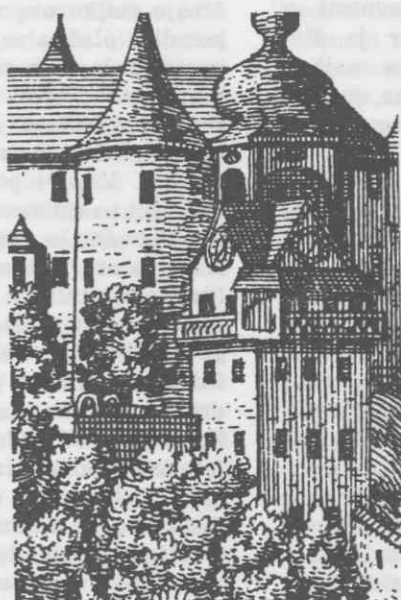
Prva vest o uri na šentjakobski cerkvi je iz leta 1587, ko se v knjigi izdatkov omenja dvorni Spitalmeister Michael Rasen, ki je prejel od mestnega sveta določeno vsoto denarja, da poišče mojstra, ki bi izdelal uro

na omenjeni cerkvi.²⁰ Novo cerkev sv. Jakoba so začeli zidati leta 1413.²¹ Bila je v neposrednem središču Starega trga in edina v tem delu Ljubljane, zato je možno, da so prebivalci tega kraja želeli imeti na svoji novi cerkvi tudi javno uro.

Iz leta 1590 imamo podatek, da je zidar Simon Gleichenstein izvršil razna popravila na uri v mestnem stolpu in na šenklavški šoli.²² V istem letu je urar Michael Rathamer (ali Rothamer) prenovil uro na mestnem stolpu in pri tem zaslužil 30 goldinarjev, za posrebitev kazalcev pa so mu izplačali 14 krajcarjev.²³ Leta 1591 napelje neki mojster Sigmund do ure v stolpu dolgo vrvi,²⁴ 1595

pa za šenklavško uro izdelal klepar Boltežar Kopriva (Balthausen Kopriva) verigo,²⁵ vrvar Wastl Krainer pa do iste ure napelje 23 klastrov vrvi.¹⁶ Za uravnavanje te cerkvene ure je magistrat izplačal več računov mežnarju Juriju Železniku (Georg Schelesnickh)²⁷ in Primožu Straussu,²⁸ leta 1594 pa se omenja še urar Hanns Rain (Rani)²⁹ brez kakršnih koli drugih podatkov.

O urarju Hannsu Sackherju imamo vest leta 1596, ko se na svojih računih za popravilo posameznih delov šenklavške ure podpisuje kot urar in mešan iz Kranja (aus Crainburg).³⁰ V naslednjem letu je za popravilo vretena na isti uri podpisan kot Lo-

Detalji iz Valvasorjeve vedute Ljubljane (1685):
 a) ura na zvoniku cerkve sv. Petra,
 b) ura na zvoniku ljubljanske stolnice,
 c) ura na stolpu piskačev,
 d) ura na zvoniku cerkve sv. Jakoba

renz Sackher, prav tako urar in meščan iz Kranja.³¹ Zelo verjetno je, da je identičen z urarjem Lorenzom, omenjenim že v letu 1587 za popravilo šenklaške ure.³² Prijem je najbolj zanimiv račun iz leta 1598, ko omenja, da je »popravlil pokvarjeno uro na stražnem stolpu« (Wachtthurn).³³ S tem citatom smo prišli do zanesljivega podatka, da gre za popravilo ure na stolpu piskačev, iz katerega je stražar oziroma požarni čuvaj bedel nad srednjeveško Ljubljano. Slikovno potrdilo o tej uri pa dobimo šele v drugi polovici XVII. stoletja na grafiki iz Valvasorjeve zbirke (sl. 1). S tem bi na podlagi omenjenega citata, kolikor se nanaša na eno samo mestno uro, lahko popolnoma izključili rotovski stolpič.

Poznamo še en podatek, po katerem bi lahko izključili obstoj ure na rotovškem stolpiču. Fabjančič namreč omenja, da sta v malem zvoniku nad mestno svetovalnico visela najstarejša zvonova ljubljanskega zvonarja in kositrarja Elije Somraka. Vlita sta bila leta 1602 in po podatkih iz knjige izdatkov ljubljanske mestne hiše iz leta 1603 se v rubriki med »Izdatki za novo postavljeni stolp na rotovžu in za zvon« vrstijo imena raznih obrtnikov, ki so sodelovali pri njegovi izdelavi; priloženi so tudi njihovi računi, ni pa nobene omembe o prisotnosti urarja, pa tudi ne kovača ali ključavničarja, ki so se v tem času ravno tako ukvarjali s tem poklicem.³⁴

Čeprav za XVI. stoletje zaradi pomanjkanja virov in ker še niso pregledani cerkveni arhivi ni mogoče dati popolnega odgovora o številu javnih ur v Ljubljani, smo le dobili neko preglednico te obrtne dejavnosti v drugi polovici XVI. stoletja. Ker je število urarjev kar precejšnje za tako majhno mesto kot je bila takratna Ljubljana, je med njimi gotovo bilo nekaj potujočih mojstrov, ki so se selili iz kraja v kraj, in kaj več o njihovem delu iz skopih virov ni moč izvedeti. Ker konkurence niso čutili, tudi ni sledov o urarskem cehu. V XVI. stoletju je v Ljubljani namreč zelo malo rokodelcev in obrtnikov organiziranih v cehe, ker pač ni bilo večjega števila mojstrov, ki bi iz ekonomskih razlogov čutili potrebo po cehovski organiziranosti, saj so kot meščani že tako uživali delno zaščito. Če so javne ure obstajale že v prvi polovici XVI. ali celo v XV. stoletju, je možno, da je bila rustikalna konstrukcija njihovega mehanizma izdelek kakšnega bolj natančnega kovača ali ključavničarja, in se je šele z rastočo diferenciacijo v obrtništvu pojavil v Ljubljani nov stan urarjev.

V literaturi o razvoju horologije velikokrat zasledimo, da so načrti za javne ure oziroma zapleteni izračuni njihovih astronomskih pokazateljev delo matematikov in astronomov in je bila šele izdelava same ure delo kovačev ali ključavničarjev. Urarska obrt v pravem pomenu besede se je razvila šele z izdelavo hišnih ur, ko so v XV. stoletju v nekaterih evropskih mestih razvili to umetnoobratno vejo do zavidanja vredne ravni.

Če so v tem času v domovih imovitejših ljubljancev obstajale hišne ure, je možno, da so jih izdelovali tudi domači mojstri, saj se železne gotske in renesančne ure s pogonom na uteži po svoji konstrukciji niso razlikovale od javnih. Žal za sedaj iz skopih virov, ki so nam na razpolago za XVI. stoletje, nimamo nobenih tozadevnih poročil.

V XVII. stoletju, ko so od leta 1600 dalje skoraj v celoti ohranjene davčne knjige, je pregled obrtnikov, delujočih v Ljubljani, popolnejši, čeprav so podatki pogosto pomanjkljivo vpisani, pa tudi poklici davčnih zavezancev niso vedno navedeni.³⁵ V sejhnih zapisnikih mestnega sveta zasledujemo ena in ista imena urarjev v daljšem časovnem razmaku, v Fabjančičevi Knjigi hiš jih najdemo kot hišne lastnike, v prilogah k mestnim knjigam izdatkov pa se gotovo pojavljajo njihovi mojstrski pečati.

Pisani vir iz leta 1598 nas dokončno postavlja pred dejstvo, da je bila mestna ura resnično na stražnem stolpu, kar je nedvomno stolp piskačev; omemba, da je ura velika, izvira iz leta 1606, ko je v sejhni knjigi zapisano naj se urarju Hannsu Kharatseiwjerju izplača 7 goldinarjev za »popravilo in čiščenje velike ure v stolpu«.³⁶ Na prilogi kot potrdilo plačila se poleg urarjevega podpisa prvič srečamo s pečatom nekega urarskega mojstra.³⁷ Pečati so namreč pomenili ooverovljenje izstave določenega dokumenta in se nasplošno pojavljajo proti koncu XIV. stoletja. V prvi polovici XV. stoletja so rokodelski in cehovski pečati skoraj popolnoma izoblikovani in, kot bomo videli že pri naslednjih urarskih mojstrih, imajo likovno zahtevnejše oblike.

Pečat urarja Kharatseiwjerja ima v podolgovati kartuši, obkroženi z bisernim nizom inicialki HC, pod njima sta upodobljena urina kazalca, prekržana s kljukasto palico. Upodobitev slednje po vsej verjetnosti simbolizira t. i. zavoro (Hemmung), ki v mehanizmu ure uravnava enakomerni tek kolesja s katerim so časomeri dobili svoj ustaljeni in do danes nespremenjeni ritem.

V naslednji prilogi urarja Hannsa Conrada Seiberja, ki je maja 1609 »popravlil in očistil

mestno uro«, je citiran seznam del, ki se v prostem prevodu glasi: »popravlil sem vreteno, dvakrat zalotal in popravlil zobato kolo, vzel ven posamezne dele in uro očistil; popravlil sem tudi kladivo za bitje. To potrjujem s pečatom in lastnoročnim podpisom, Hanns Conrad Seiber, urar« (ponekod Hanns Khäurat Seyber).³⁸ Tri mesece pozneje je izplačano »ključavničarju Hannsu 8 krajcarjev, ker je popravil vzmet v uri na grajskem stolpu (Schloss Thurn)«. ³⁹ Poleg pečata ki je likovno zahtevnejši od njegovega predhodnika Kharatseiwerja, najdemo v navedbi poklica potrdilo, da so bili urarji obenem tudi ključavničarji ali pa obratno.

Priimka obeh mojstrov — Kharatseiwier in Seiber — sta tujega porekla in gotovo gre za potujoče urarje, ki so po naročilu prihajali v naše kraje, da bi v glavnem mestu Kranjske popravili mestno uro. Njihovih imen nisem zasledila med ključavničarskimi mojstri, ki so v tem času delovali v Ljubljani, in sklepam, da so bili za popravila ali izdelavo predmetov iz te obrtne veje gotovo na razpolago domači rokodelci, saj Slokar navaja, da je leta 1610 v Ljubljani delovalo kar pet ključavničarjev in prav toliko kovačev.⁴⁰

Če se nekoliko ustavimo pri pečatu mojstra Seiberja, vidimo, da se oblikovno bistveno razlikuje od pečata urarja Kharatseiwerja. Zanj bi prej rekli, da je bolj podoben cehovskemu grbu kot rokodelskemu pečatu. Znotraj njegove osmerokotne oblike so na grbovnem ščitku, obkroženim z reliefno ornamentiko, upodobljeni urarski simboli — kazalca in zavora — nad ščitnikom pa so mojstrove inicialke HCS. Ponekod so se namreč rokodelski pečati spreminjali v prave cehovske grbe, s tem, da je bil simbol mojstrovega poklica postavljen v grbovni ščitek, kot pri mojstru Seiberju. Rokodelci so se tudi večkrat udeleževali kot javni funkcionarji in so kot ugledni zasebniki prihajali v položaj, ko je bilo treba pečatiti razne javne listine. Bolj kvalitetno so gotovo bili izdelani pečati v večjih mestih, kjer so bili izrezovalci žigov graverji z ustrezno izobrazbo, na deželi in v manjših trgih, predvsem v starejši dobi, pa so pečatne podobe mnogokrat okorno vrezane v pečatnike.

Za XVI. stoletje sem že omenila, da v arhivalijah ni sledu o kakšni cehovski organiziranosti urarjev, in Slokar pravi, da so bili v Ljubljani priključeni ključavničarskemu cehu, ki se je ravnal po pravilih graškega reda, in so šele leta 1648 dobili potrjena lastna cehovska pravila. Vanj so bili poleg ključavničarjev včlanjeni še urarji, puškarji in sabljari.⁴¹ Rokodelski red je dovoljeval vsa-

kemu mojstru le enega učenca, in šele po poteku njegove učne dobe je smel sprejeti še enega.

V začetku XVII. stoletja je iz knjig izdatkov ljubljanske mestne hiše razvidno, da je mesto še naprej skrbelo za vzdrževanje ure na šenklavškem stolpu. Tako je klepar Luka Pann izdelal verigo in pregledal uro,⁴² nek urar je »uro popravil«, ⁴³ mežnar Jernej Weber pa je v letih 1600—1602 skrbel za njen pravilni tek.⁴⁴ Za vsakoletni redni pregled oziroma za uravnavanje ure od leta 1602 pa do 1617 so ohranjeni računi mežnarja Bartolomeja Textorja kot oskrbovalca ure,⁴⁵ potem pa v mestnih knjigah ura na šenklavškem zvoniku ni več omenjena.

V opisu stare ljubljanske stolnice citira J. Veider obljubo ljubljanskega škofa Tomaža Hrena iz leta 1606, da bo dal napraviti na stolpu šenklavške cerkve uro, ki bo bila tudi četrtinke, mestu pa bo podaril orgle z rogom (*Orglhorn*) za mestni stolp na gradu. Ko so leta 1610 začeli s popravilom cerkvenega stolpa, je mojster Krištof Weismann naslikal na zvoniku sv. Nikolaja eno sončno in eno »navadno« uro ter pozlatil križ.⁴⁶ Na Dolničarjevi risbi zvonika je vidna ura z letnico 1696, (sl. 4), kar bi lahko pomenilo, da so jo takrat obnovili in na novo poslikali. Drugih podatkov o tej uri nisem zasledila, pa tudi v Veiderjevem zelo natančnem opisu stare stolnice o uri ni več govora.

Izčrpnější podatki o mestni uri na grajskem stolpu se pojavijo šele z nastopom urarja Mihe Remerja (Michael Remmer, Riemer, Römer. O njem prvič izvemo leta 1610, ko je omenjen v davčnih knjigah kot Michael Römer Uhrmacher Am Altenmarckht.⁴⁷ V mestni knjigi izdatkov iz leta 1612 je v priloženem računu dolg seznam del, ki jih je Remer opravil na mestni uri,⁴⁸ zraven pa še prošnja za oprostitev davka, ker popravlja mestno uro. Prošnja je bila ugodno rešena, s pripombo, »da mora tedensko namazati in pregledati mestno uro v stolpu in če bo pridno izvrševal svojo dolžnost, ga mestna uprava ne bo pozabila.«⁴⁹ Iz računske knjige leta 1616 je razvidno, da je Remer ponovno izvršil večje popravilo na »mestni uri glavnega mesta Ljubljane«. ⁵⁰ Iz davčnih knjig bi se dalo sklepati, da je Remer skrbel za mestno uro do leta 1637 (diesenn ist die Steuer, wegen der Stadt Uhr verbesserung),⁵¹ po tem času pa ga nisem več zasledila med ljubljanskimi obrtnimi davkopljučevalci, čeprav so se nam ohranili izdelki iz njegove poznejše, druge pomembne dejavnosti. Marsikateri obrtnik se namreč ni mogel preživljati samo s svojim osnovnim poklicem, zato je predvsem za mesto opravljal še razna druga, več ali manj

Mojstrski pečat Mihe Remerja, ljubljanskega urarja, ključavničarja in livarja zvonov. Na listini iz leta 1612. (ZALJ, Ljubljana)

sorodna opravila. Tako nam arhivsko gradivo predstavi urarja Miho Remerja še kot ključavničarja in livarja zvonov. V knjigi izdatkov iz leta 1615 je zapisano, da je »mali zvon bil v nevarnosti, da se odtrga. Da bi se popravilo njegovo ogrodje in kladivo za bitje, so delavci odnesli oboje urarju v popravilo in pri snemanju in ponovnem obešanju zvona je pomagalo pet delavcev«. ⁵² Prav gotovo se popravilo nanaša na mali zvon v stolpu pisakačev, v katerem je, po Valvasorju, čuvaj »zaprisežen za uro moral ročno dopolniti udarec na mali zvon«. ⁵³ Iz računa v letu 1616 je razvidno, da je Remer »očistil 14 topov«, ⁵⁴ v letu 1617 je »mestnemu sodniku na Tranči napravil ključavnico«, ⁵⁵ leta 1629 pa je za mestne gasilce »popravil medeninasto brizgalko«. ⁵⁶

Iz mestnih knjig ni razvidno kdaj se je Remer začel ukvarjati še z vlivanjem zvonov; na enem zvonu, vlitim leta 1630, beremo njegov mojstrski napis »Michael Remer civis et horologiarius Labaci me fudit«, ⁵⁷ v davčnih knjigah pa se kot »Uhrmacher und Gloggen-giesser v. d. Altenmarkhter Thor« navaja šele od leta 1633. ⁵⁸ V krstni knjigi župnije sv. Nikolaja je pri rojstvu njegove hčerke Marije leta 1631 zapisan kot »Uhrmacher«, leta 1643 pri rojstvu osmega otroka (sina Johana) pa kot »Glockengiesser«. ⁵⁹ Na ohranjenih zvonovih se njegovi napisi vrstijo do leta 1649, po tem času v mestnih knjigah ni o njem več sledu, leta 1653 pa se omenjata samo njegova vdova Margareta ⁶⁰ in sin Ignatius, ki po očetovi smrti nadaljuje samo livarsko obrt. ⁶¹ Za Remerjeve zvonove je znano, da jih je krasila reliefna ornamentika in mala figuralika, kar bi se ujemalo tudi z mojstrskimi pečati, odtisnjenimi na njegovih računskih prilogah. Tudi ti pečati imajo ob-

liko pokončnega osmerokotnika v katerem je grbovni ščitek ozaljšan z reliefnimi okraski in začetnicami mojstrovega imena MR, v njem pa vzporedno stojita upodobljena kazalec ure in ključ. Lepo oblikovano okrasje na zvonovih in precizno zrisana risba pečata nam dajo misliti, da se je Remer ob svoji vsestranski dejavnosti ukvarjal tudi z okraševanjem svojih izdelkov in tako tudi sam oblikoval svoj pečat. Prav po pečatu bi se dalo sklepati, da je bil po svojem osnovnem poklicu urar in kot tak priključen cehu ključavničarjev, kar nam lepo dokazuje ključ upodobljen zraven urinega kazalca. Vse kaže, da se je z vlivanjem zvonov začel ukvarjati v zrelejših letih, in je bila ta obrt gotovo donosnejša od urarske dejavnosti. Kaj je bilo potem z njegovo urarsko delavnico, mi do sedaj ni uspelo dognati; ali se ni morda ena od njegovih hčera poročila z njegovim pomočnikom, ki naj bi potem nadaljeval to dobro vpeljano obrt, saj so imeli poleg sinov tudi zeti privilegirani položaji pri dosegu mojstrstva in olajšave pri mojstrskem delu. Ta misel me je vodila pri pregledovanju matičnih knjig, žal pa brez slehernega rezultata.

V času, ko je Miha Remer skrbel za vzdrževanje in pravilni tek mestne ure, nam računске priloge slikarja Lorenca Raisingerja razkrivajo nekaj njenih tehničnih prvin in nam vsaj nekoliko približajo podobo same ure. Prvi podatek iz leta 1618 nam sporoča, da je Raisinger »preslikal številčnico z oljnato barvo na grajskem stolpu, ki ga oskrbuje mesto. Pozlatil je kazalo, ki kaže lunine mene, in kazalec za ure, ponovno pa je pozlatil zlati del lune«. ⁶² S tem smo dobili zanesljiv dokaz, da je ljubljanska mestna ura, poleg ur in bitja, kazala še lunine mene in da so bili kazalci za mesečeve faze pozlačeni (prej smo imeli podatek, da so bili posrebreni), ravno tako pa tudi lunina obla. Raisingerjeva računska priloga iz leta 1619 omenja, da je mojster dobil izplačilo za »preslikane številke in kazalec na uri na grajskem stolpu, in sicer za uro, ki gleda proti Špitalskim vratom, ravno tako kot je to bilo izplačano za uro na drugi strani, ki gleda proti deželni hiši«. ⁶³

Od 1620 pa do 1639 se v knjigi prihodkov vrstijo razni zapisi o uri ali urarjih, kot so »urar na mostu«, »stari urar«, vse pa se gotovo nanaša na urarja Remerja, ki je sodeč po Fabjančičevem popisu hiš stanoval na Židovski stezi, Delavnica ali prodajalna naj bi bila na Starem trgu (vor dem Altenmarkten Thor), na Čevljarskem mostu pa je stala njegova lopa, za katero je od leta 1622 pa do 1654 plačeval posebno pristojbino in v

njej vse do požara 1654 prodajal svoje izdelke.⁶⁴

V letu 1626 najdemo v knjigi prihodkov prvič omenjenega »mladega urarja« Matijo Asla (Assl, Osel), deset let pozneje pa njegovo prošnjo, s katero »kot dolgoletni meščan prosi za stanovanje v stolpu za zidom ob vodi, proti znosni najemnici.«⁶⁵ V zameno za »mehanizem ure na gradu« je Matija Asl dobil leta 1639 700 komadov zidane opeke,⁶⁶ v letu 1649 pravi, da stari mojster ne more več popravljati, »glavne ure na gradu« (Hauptuhr in Schloss; »stari mojster« ne more biti nihče drug kot Miha Remer), zato je on »uro, ki bije četrti, temeljito očistil in popravil, da bi mu pa delo šlo hitreje od rok, je vzel nekaj pomočnikov in zato prosi, da se ga osvobodi letnega davka.«⁶⁷ Že naslednje leto je v mehanizem ure vstavil gonilno kolo (ein neues Aufzugradz) in novo gonilno gred (Aufzugtrüb),⁶⁸ v letu 1654 pa že omenja nov mehanizem.⁶⁹ Iz davčnih knjig je razvidno, da so v letu 1657 davkoplačevalci njegovi dediči, v letu 1658 pa se omenja njegova vdova Ursula Oslin.⁶⁰

V času, ko je Asl skrbel za mestno uro, je leta 1646 Jurij Brecl (Georg Wrezl) prepleskal z oljnato barvo obe številčnici in uro na treh mestih pozlatil.⁷¹

Mojstrski pečat urarja Asla je oblikovan bolj preprosto (sl. 6); v podolgovatem osmerokotniku s sukano obrobo je med mojstrovinama inicialkama MA dokaj okorno upodobljen kazalec ure, pod njim pa reliefno, vsebinsko nedoločljivo okrasje.

Naslednji urar, ki oskrbuje mestno uro, je Andrej Voglanič (Andreas Voglanitsch), in je prvič zabeležen leta 1662, ko je vplačal mestno pristojbino.⁷² V davčnih knjigah je omenjeno, da stanuje na Rebri, na Stezi norcev, delavnico ima na Starem trgu in od leta 1665 pa do 1688 je oproščen vseh davkov, ker popravlja in vzdržuje grajsko uro (Conserwirung und besserung der Geschloss Uhr).⁷³ Zanimiv je podatek iz leta 1673, kjer je v knjigi izdatkov zapisan kot ključavničar in »Grossuhrmacher« — izdelovalec velikih mehanizmov,⁷⁴ kar pomeni, da je imel od svojega združenja (ceha ključavničarjev) dovoljenje za izdelavo samo hišnih in velikih javnih ur, medtem ko so se s hišnimi in žepnimi urami ukvarjali izdelovalci majhnih mehanizmov, t. i. »Kleinuhrmacher«. Cehovska pravila so namreč strogo določevala delitev njihove dejavnosti in v Nemčiji se že od XVI. stoletja urarji delijo v dve skupini, na »Grossuhrmacher« in »Kleinuhrmacher«. V Nürnbergu, ki je slovel kot eden največjih centrov urarske obrti, so urarji ravno tako pripadali ključavničarskemu cehu, kjer so

tudi delali mojstrski izpit. Šele leta 1565 so osnovali svoj lastni ceh s potrjenimi pravili.⁷⁵ Izdelovalcem stolpnih ur ni bilo treba polagati mojstrskega izpita in so jih vse do leta 1699 tretirali kot svobodne »umetniške rokodelce« in jih šele takrat priključili urarskemu cehu. Poleg stolpnih ur so imeli pravico izdelovati še hišne ure, katerih mehanizem se v XVI. stoletju po svoji osnovni konstrukciji ni razlikoval od stolpnih ur, saj je pogon pri enih in drugih bila vedno kamnita ali železna utež.

Za vse urarje, ki so v Ljubljani izdelovali ali popravljali javne ure, in se v tem spisu vrstijo od leta 1548, nisem nikoli zasledila kakršnekoli omembe, da bi bili tudi izdelovalci hišnih ur. Prvi podatek o popravilu neke ure v sobi mestnega sveta (Ratstuben) je iz leta 1655, drugi pa, ko je leta 1658 župan ukazal blagajniku naj izplača urarju 2 goldinarja in 20 krajcarjev za popravilo namizne ure v rotovžu.⁷⁶ Prvi podatek bi se lahko nanašal na urarja Asla, ker pa se leta 1657 pri plačevanju davka že citirajo Aslovi dediči, je možno, da je omenjeno namizno uro popravil takrat še mladi urar Andrej Voglanič.

Kakšna naj bi bila ljubljanska mestna ura na stolpu piskačev je delno razvidno iz za sedaj najstarejše vedute ljubljanskega gradu, risane iz ptičje perspektive okoli leta 1660 (sl. 1). »Velika ura« kot jo dostikrat citirajo ljubljanski urarji, je na južni in zahodni strani stolpa stala nad lesenim pomolom. Leta 1634 je klepar Niclass Khlemb napravil na stolpu »nad uro na gradu novo streho iz 166 plošč«, istega leta je slikar Janez Uršič (Hanns Johannes Urschitsch) »z oljnato barvo pobarval obe številčnici«, ključavničar Hanns Sdeuez je leta 1637 napravil na uri dva »Preizstängel« (?) in 1644 kladivo za bitje.⁷⁷ Ko so leta 1643 stolp pobarvali, je slikar Matija Wagner znova naslikal obe številčnici.⁷⁸ Vrvar Otto Casper je leta 1645 napeljal do ure novo vrv, ključavničar Andrej Müllner je 1671 napravil »tri nove vezi«, 1673 sta pasar Jakob Kuhar in slikar Filip Jakob Jambšek (Pfillip Jacob Jambschik) opravila neka druga dela, vrvar Jurij (Georg) Weiss je leta 1682 dobil izplačilo za nov jermen, slikar Petter Johannes Gimbler pa je v letu 1684 ponovno prepleskal obe »veliki številčnici«.⁷⁹

Podatek iz leta 1688 pove, da je na ljubljanskem gradu bila še sončna ura; omenja se ključavničar Jurij Rissel, ki je za njo napravil »Zeiger und Wirklecken (?)«, verjetno polus (senčno palico) in njegovo oporišče.⁸⁰ Na gradovih, rotovžih ali cerkvenih stolpih so namreč poleg ur s kolesjem bile, večino-

ma na južni strani, naslikane še sončne ure, ki so se vse do začetka XX. stoletja oziroma do uvedbe elektrike obdržale kot nezmotljivi regulatorji mehaničnih ur.

Druge upodobitve ljubljanskih ur iz let 1679, 1681 in 1685 so iz Valvasorjevih grafičnih vedut, in če smemo verjeti njegovim risbam, jih je v tem času bilo kar lepo število. Ura na stolpu piskačev z obema številčnicama je dobro vidna na vseh Valvasorjevih vedutah ravno tako na zvoniku ljubljanske stolnice. Prav lepo je zrisana na stolpiču deželne hiše in na zvoniku sv. Jakoba, na posebni sliki šentjakobske cerkve pa je več številčnic upodobljenih kar na obeh zvonikih. Vidni sta tudi številčnici na šempeterski cerkvi, ki je bila skupaj s svojim kmečkim okoljem zunaj zidov srednjeveške Ljubljane, in prebivalec tega predela prav gotovo ni mogel videti ure na stolpu piskačev. Po Valvasorjevih, gotovo ne povsem zanesljivih risbah, bi lahko še na marsikaterem stolpiču iz ljubljanske velike vedute domnevali javno uro.

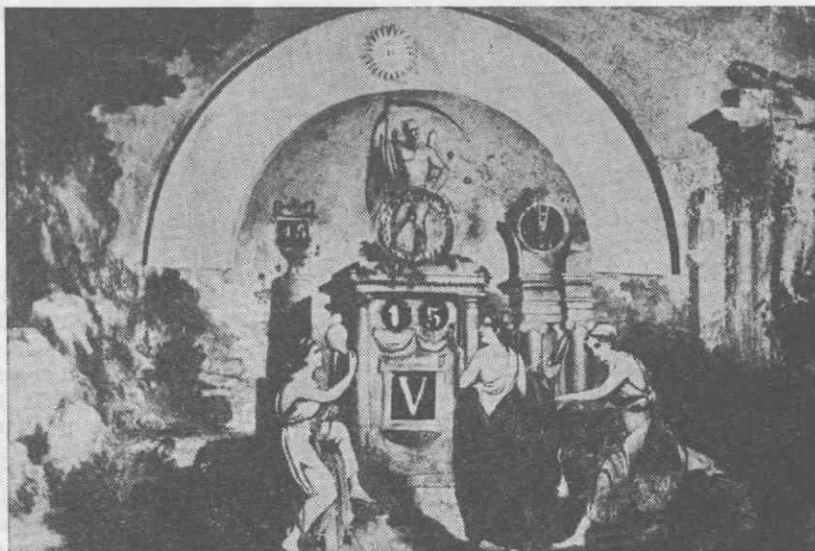
Urarju Voglaniču sledi v davčnih knjigah Janez Jurij Kerler (Hanns Georg Kherler, Körller), ki je v letu 1687 vplačal »hišni, izredni in obrtni davek«. ⁸¹ V listi meščanov se omenja leta 1690, ⁸² po knjigi izdatkov pa je razvidno, da je leta 1699 »prejel 42 goldinarjev v nemški denarni veljavi za stanovanje s posteljnim perilom, ki ga je dal v najem vojakom«. ⁸³ Njegova delavnica je bila na Starem trgu, kjer ga Fabjančič omenja vse tja do 1765, ko se ob njegovem imenu pojavijo še »nasledniki«. ⁸⁴ Zapis v davčnih knjigah kaže, da je leta 1720 opustil obrt (künftighin das Gewerb ausszulassen), ženino ime pa je pri davku omenjeno še v letu 1743. ⁸⁵ Kerler je prvi urar v Ljubljani, ki se v arhivalijah omenja kot izdelovalec majhnih mehanizmov (Kleinuhrmacher), in kot tak ni imel pravice, da bi se ukvarjal s popravili mestne ure. Po cehovskih predpisih, ki so razmejevali področje obrtne dejavnosti se je kot »Kleinuhrmacher« lahko ukvarjal samo s hišnimi in žepnimi urami, in se je vsak poseg v tuje delovno območje strogo kaznoval. Vse kaže, da se je Kerler lotil protipostavnega tekmovanja z izdelovalci velikih javnih ur (mogoče je popravljal kakšno cerkveno uro?), in je zato prišel v oster prepir z izdelovalcem velikih mehanizmov, urarjem Michaelom Kriegerjem, ki je v Ljubljano prišel iz Berlina. ⁸⁶ Urar Krieger je deloval v Ljubljani šele v XVIII. stoletju, zato njegova dejavnost ne bo predmet tega spisa in ga omenjam samo kot Kerlerjevega učenca. Iz spora »Krieger contra Körller« je v zapisnikih mestne seje leta 1704 ohranjen

zapis Kerlerjeve pritožbe na izrečeno razsodbo, v kateri se Kerler kot »toženi sprašuje ali ni tožitelj (Krieger), ko je še pri njemu delal šest let, popravljal tudi velike in druge ure«. Iz tega je razvidno, da se je Krieger izučil urarske obrti v Kerlerjevi delavnici, iz nadaljnega teksta pa se vidi, da Kerler namerava še naprej izdelovati velike mehanizme ur oziroma javne ure in trdno vztrajati pri svoji odločitvi. Kriegerjev odgovor se v prostem prevodu glasi, »da mora vsak v svoji delavnici izdelovati tisto, kar se od njega zahteva, sicer pa bo z mojstrsko knjigo dokazal, da je Kerler Kleinuhrmacher, on pa je postal Grossuhrmacher, in naj v bodoče oba ostaneta pri svoji začrtani poti; tudi na zahtevo naročnika se on sam ne bo lotil izdelave malih ur z nihalom niti ur na vzmet« ⁸⁷ (mišljene so hišne ure z nihalom kot regulatorjem teka in žepne ure, ki jih je poganjala vzmet). Po davčnih knjigah so deč je za urarsko obrt v letih 1686—1702 Kerler edini davkopllačevalec, in čeprav samo »Kleinuhrmacher«, je najbrž oskrboval ljubljanske javne ure in se tej dejavnosti ni hotel odpovedati tudi v času, ko je bila njegovemu učencu Kriegerju priznana pravica do izdelovanja velikih ur.

Imena ljubljanskih urarjev se namreč skozi XVI. in XVII. stoletje vrstijo posamič, kar priča, da potrebe niso bile velike in da je bil za Ljubljano, in zelo verjetno tudi za njeno širšo okolico, dovolj en sam urarski mojster. Okoli leta 1700 je v Ljubljani že okrog 7000 prebivalcev in sorazmerno s tem je raslo tudi število ljubljanskih rokodelcev. Z bogatenjem plemstva in predvsem meščanstva, ki je v mnogočem posnemalo gospodo, so rasle potrebe po hišni opremljeni in so bili za mnoge rokodelske panoge to dobri časi. Želje po hišnih urah so se močno množile, vendar do druge polovice XVII. stoletja nimamo, kolikor je meni znano, nobenega podatka o njihovi izdelavi, razen nekaj že prej omenjenih popravil sobnih ur iz rotovških prostorov. Prav zaradi tega je delovanje urarja Kerlerja tembolj zanimivo, ker najstarejša za sedaj ohranjena hišna ura s signaturo domačega izdelovalca izhaja prav iz njegove delavnice.

Ko mi je po naključju prišla v roke knjiga francoskega proučevalca zgodovine ur Alfreda Chapuisa: *De horologiis in arte*, ⁸⁸ sem na prvi strani presenečena zagledala sliko ure s podnapisom: *Allégorie de J. G. Kerller, a Laibach, avec une horloge-calendrier. Peinture de XVIIe siècle* (Coll. Comte P. L. Lambert, Rome.) Takoj mi je bilo jasno, da to ni signatura slikarja alegorije, temveč signatura ljubljanskega urarja Kerlerja iz konca

Stenska (?) ura s signaturo ljubljanskega urarja J. G. Kerler, Laibach, konec XVII. stoletja. (Iz zbirke grofa P. L. Lamberti v Rimu)

XVII. stoletja, za katerega sem podatke našla v Zgodovinskem arhivu Ljubljane.

Na veliki bakreni plošči (66 × 95 cm) je z oljnatimi barvami naslikan alegorični prizor v gozdnem pejzažu s potokom in razvalinami antične arhitekture. V ospredju tri ženske figure — parke v stiliziranih antičnih oblačilih nakazujejo s predenjem volne simbolično minevanje časa, ki se izteka kot pesek v peščeni uri v rokah srednje upodobljenke. V ospredju slike stoji na kamnitem podstavku bog Kronos, pod njim je pravokotna odprtina z rimsko številko V, nad njo pa je v dveh vzporednih krogih arabska številka 15. Levo in desno sta na fragmentih antične arhitekture vidni številki 15 in krog s »kazalci«, nad celotnim prizorom pa je luneta v kateri lebdi sonce.

Kolikor se je pač dalo razbrati iz fotografije, gre za vrsto ure, katere mehanizem je bil prav gotovo smiselno povezan z alegoričnim prizorom. Rimski številka V v kvadratni odprtini je najbrž pomenila polno uro, številka 15 v krogih je najbrž označevala minute oziroma četrtinke ur, pravokotna odprtina na levi s številko 15 je lahko kazala datume v mesecu, v desnem krogu s »kazalci« pa so mogoče označeni meseci v letu ali lunine mene. Težko si razlagam funkcijo lebdečega sonca v luneti; morda je bilo povezano z nihalom urinega mehanizma in so njegove amplitude samo dekorativno poživljale funkcijo ure, ali pa se je ponednevi sonce počasi pomikalo od vzhoda k zahodu in je ponoči to isto pot obšla luna? Sprva sem mislila, da gre za nočno uro,⁸⁹ vse dokler mi lastnik ni sporočil njene mere;⁹⁰ na to vrsto ure me je namreč navajala izrezana luneta z lebdečim soncem, ki je značilna

za oblike nočnih ur. Po podatkih, ki sem jih dobila iz Rima, sklepam, da gre za neko posebno vrsto ure, ki jo je sedanji lastnik kupil pred drugo svetovno vojno v Parmi. Od celotne ure se je ohranila poslikana bakrena plošča z meni žal neznanim mehanizmom, pritrjenim na hrbtno stran plošče. Na samem mehanizmu (verjetno na platini) je po izjavi lastnika vrezana signatura J. G. Kerler, Laibach. Ali je ta bakrena plošča imela okvir ali pa je bila vstavljena v ohišje, pa žal po lastnikovih besedah ni razvidno. Vsekakor je urar Kerler izbral dobrega slikarja, najbolj verjetno Italijana, da mu je naslikal ta alegorični prizor. Po vsej verjetnosti je pripadal šoli italijanskega baroka, kajti slikarski mojstri iz tega časa so pogosto prihajali v naše kraje, žal pa so nam njihova imena mnogokrat ostala neznanca. Po sliki bi lahko nastanek ure sodil proti koncu XVII. stoletja in če upoštevamo, da se Kerler pojavi v arhivalijah leta 1687, bi ta njegov izdelek sodil v zrelejše obdobje njegove urarske dejavnosti. Če mi je uspelo pravilno določiti vse časovne pokazatelje na tej uri, potem bi lahko sklepali, da je bila Kerlerjeva delavnica usposobljena izdelovati dokaj zapletene mehanizme, ki so poleg ur in minut imeli še vgrajen koledar.

Ob koncu bi želela še enkrat poudariti, da smo s to hišno uro dobili odgovor na večkrat zastavljeno vprašanje: ali so se doslej znani urarji v XVI. in XVII. stoletju, poleg izdelovanja javnih ur, ukvarjali tudi z izdelovanjem hišnih ali žepnih ur? Odgovor je vsaj delno pritrđen in nas vsekakor ta, za sedaj najstarejši ohranjeni primer hišne ure s signaturo domačega izdelovalca, opozarja na sorazmerno visoko raven te ugledne obrtne panoge v Ljubljani ob koncu XVII. stoletja.

OPOMBE

1. Kučni sat — stilski razvoj kroz vekove, katalog razstave v Muzeju primenjene umetnosti, Beograd 1964. — 2. isti, V. Bučić: III Slovenija, str. 52—59. — 3. V. Bučić: Razvoj slovenskega urarstva, Kronika 2/XII, Ljubljana 1964, str. 110 do 120. — 4. V. Bučić: Prilozi poznavanju urarnosti 9-10, Beograd 1966, str. 106—107. — 5. Zgodovinski arhiv Ljubljana, Ljubljana (v nadaljevanju ZALJ, Ljublj.), Cod. I/7, f. 77'. — 6. isti, f. 78. — 7. isti, f. 141. — 8. S. Vilfan: Zgodovina ljubljanske mestne hiše, Ljubljana 1958, str. 83—84. — 9. Približno datacijo sem dobila v pogovoru s kolegico M. Frelih-Ribič, ki je grad pred današnjo adaptacijo temeljito sondirala in po nekaterih pokazateljih postavila to predpostavko. — 10. A. Koblar: Stolp na Ljubljanskem gradu, Izvestja III/1893, str. 77. — A. Gniers: Alte und Neue Kirchenglocken, 1934, str. 37. V. Fabjančič: Prvi ljubljanski livarji zvonov in topov, Kronika 1/1953, str. 29. — 11. J. W. Valvasor: Die Ehre des Herzogthums Krain, 1689, XI, str. 670. — 12. ZALJ, Ljublj., Cod. I/10, f. 31. — 13. isti, Cod. XIII/6, f. 48; Cod. XIII/7, f. 26. — 14. isti, Cod. XIII/12, f. 33. — 15. isti, Cod. I/15, f. 67'. — 16. isti, Cod. XIII/2, f. 34'. — 17. isti, Cod. XIII/3, f. 34. — 18. isti, Cod. XIII/5, f. 60; Cod. XIII/7, f. 53. — 19. isti, Cod. XIII/6, f. 31. — 20. isti, Cod. XIII/6, f. 31; pri sv. Jakobu je bila v tem času cesarska ali dvorna bolnišnica. — 21. M. Kos: Srednjeveška Ljubljana, Ljubljana 1955, str. 10. — 22. ZALJ, Ljublj., Cod. XIII/9, f. 62; pri tem korigiram opombo št. 9 iz članka, ki je citiran pod opombo 4, kjer sta poklic in priimek zidarja Gleichensteina napačno prebrana. Za pravilno prebran tekst se prav lepo zahvaljujem prof. Otorepcu, ki mi je nesebično korigiral marsikatero napačno prebrano arhivalijo. — 23. isti, Cod. XIII/9, f. 65. — 24. isti, Cod. XIII/10, f. 83. — 25. isti, Cod. XIII/14, f. 53'. — 26. isti, Cod. XIII/14, f. 53. — 27. isti, Cod. XIII/14, f. 37; Cod. XIII/16, f. 26; Cod. XIII/17, f. 24. — 28. isti, Cod. XIII/17, f. 50'. — 29. isti, Cod. XIII/13, f. 71'. — 30. isti, Cod. XIII/15, f. 27' in f. 100. — 31. isti, Cod. XIII/16, f. 41; k temu popravilu sodi še račun za izplačilo 16 krajcarjev slu Wo.. (nečitljivo), ki je šel v Kranj po »Stangl« (?) za uro na šenklaški cerkvi. — 32. glej opombo 19. — 33. ZALJ, Ljublj., Cod. XIII/17, f. 25 in priloga 48. — 34. V. Fabjančič: Prvi ljubljanski livarji, str. 35. — 35. V. Valenčič: Pregled ljubljanskega obrtništva v 17. stol. Ljubljanska obrt od srednjega veka do zač. 18. stol., zv. 3/1972, str. 143. — 36. ZALJ, Ljublj., Cod. XIII/24, f. 64. — 37. isti, priloga 00084. — 38. isti, Cod. XIII/27, f. 45, priloga 00104. — 39. isti, f. 51. — 40. I. Slokar: Rokodelstvo in industrija v Ljubljani od konca srednjega veka do leta 1732, Ljublj., obrt od ..., str. 59—60. — 41. isti, str. 66. — 42. ZALJ, Ljublj., Cod. XIII/19, f. 100', priloga 00021. — 43. isti, f. 59. — 44. isti, f. 24, Cod. XIII/21, priloga 00031. — 45. isti, Cod. XIII/21, priloga 90009; Cod. XIII/23, priloga 00039; Cod. XIII/24, f. 32; Cod. XIII/26, f. 170; Cod. XIII/27, f. 28; Cod. XIII/28, f. 28; Cod. XIII/29, f. 28; Cod. XIII/30, f. 24'; Cod. XIII/31, f. 23'; Cod. XIII/32,

f. 23; Cod. XIII/33, f. 23'; Cod. XIII/34, f. 23'; Cod. XIII/35, f. 24'. — 46. J. Veider: Stara Ljubljanska stolnica Ljubljana 1947, str. 34. — 47. ZALJ, Ljublj., Cod. XVII, 1610. — 48. isti, Cod. XIII/30, f. 35, priloga 00018. — 49. isti, Cod. I/22, f. 39'. — 50. isti, Cod. XIII/34, f. 37'; Cod. I/24, f. 45. — 51. isti, Cod. XVII, 1610—1637. — 52. isti, Cod. XIII/33, f. 57'. — 53. glej opombo 11. — 54. ZALJ, Ljublj., Cod. XIII/34, f. 61', priloga 00227. — 55. isti, Cod. XIII/35, f. 58', priloga 00222. — 56. isti, Cod. XIII/47, f. 63, priloga 00165. — 57. A. Gniers: Alte und Neue Kirchenglocken, 1917, str. 221. — 58. ZALJ, Ljublj., Cod. XVII, 1633. — 59. Stolni župnijski arhiv sv. Nikolaja v Ljubljani: Liber Baptistorum Labaci 1631 in 1643. — 60. ZALJ, Ljublj., Cod. XVII 1653 (V nemških spisih so žene imenovali z moževim priimkom in obrazilom -in ali -ka; J. Mal: Stara Ljubljana in njeni ljudje, 1957, str. 73). — 61. isti, Cod. XIII/72. Kot sin meščana je oproščen mestne pristojbine. — 62. isti, Cod. XIII/36, f. 85. — 63. isti, Cod. XIII/37, priloga 00236. — 64. R. Andrejka: Zgodovina kramarskih hiš v Prešernovi ulici, Kronika slovenskih mest V/1938, str. 66. V. Fabjančič: Knjiga hiš III, str. 381, 561. ZALJ, Ljublj., Cod. XIII/38, f. 78; Cod. XIII/48, f. 48; Cod. XIII/56, f. 45'. — 65. ZALJ, Ljublj., Cod. XIII/44, f. 37; Cod. I/26, f. 119. — 66. isti, Cod. XIII/56, f. 37. — 67. isti, Cod. XIII/63, f. 63, prilogi 00131 in 00161. — 68. isti, Cod. XIII/71, f. 42. — 69. isti, Cod. XIII/71, f. 41'. — priloga 00140. — 70. isti, Cod. XVII; Cod. I/29, f. 116. — 71. isti, Cod. XIII/63, f. 63. — 72. isti, Cod. I/32, f. 45. — 73. isti, Cod. I/34, f. 176; Cod. XVII I/1665—1688. — 74. isti, Cod. XIII/90, f. 39'. — 75. Če je urar želel postati mojster za izdelavo hišnih in »žepnih« ur (v tem času so jih nosili na verižici okoli vratu) — torej »Kleinuhrmacher«, je moral v času enega leta izdelati dve različno opremljeni uri; časovni pogoj so na to skrajšali na 8 mesecev, zvišali pa so zahteve po kvaliteti. — 76. ZALJ, Ljublj., Cod. XIII/72, f. 70'; Cod. XIII/75, f. 42, priloga 00130. — 77. isti, Cod. XIII/52, priloga 00102; Cod. XIII/52, priloga 00103; Cod. XIII/54, f. 68, priloga 00187; Cod. XIII/61, f. 69. — 78. isti, Cod. XIII/60, f. 64. — 79. isti, Cod. XIII/60, f. 64, /62, f. 65, /88, priloga 00067, /93, f. 92, /99, f. 43, /102, f. 109. — 80. isti, Cod. XIII/100, priloga 100 in 101. — 81. isti, Cod. XVII, 1687. — 82. isti, Cod. XIII/107, f. 23. — 83. isti, Cod. XIII/116, f. 91. — 84. V. Fabjančič: Knjiga hiš, št. 383. — 85. ZALJ, Ljublj., Cod. XVII, 1720/101, 1743/123. Stolni župnijski arhiv sv. Nikolaja; Liber Baptistorum Labaci: Kherller Joannes Georgius rojen 6. I. 1669; z ženo Anno Mario sta imela dva sinova roj. 1686 in 1689. — 86. ZALJ, Ljublj., Cod. XIII/120, f. 42. — 87. isti, Cod. I/56, f. 85. — 88. Knjigo je izdala tovarna ur »Vacheron & Constantin« ob svoji 200-letnici, Lausanne MCMLIV. — 89. Nočne ure (Nachtlampenuhr) se pojavijo v XVII. stoletju. Na hrbtni strani ohišja imajo pritrjeno preklonno deščico, na kateri je stala oljna svetilka, ki je skozi izrezane številke premične številčnice kazala ure. — 90. Grof Lamberti v Rimu je, sodeč po literaturi, lastnik večje zbirke zelo dragocenih ur. Ob tej priložnosti se mu lepo zahvaljujem za vse poslane podatke.